

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології та соціальної роботи
Кафедра логопедії та спеціальних методик

Дипломна робота
магістра

з теми: **«ІНТЕНСИФІКАЦІЯ ПСИХОМОТОРНОГО РОЗВИТКУ У
ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ТЯЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ
МОВЛЕННЯ»**

Виконала: студентка 2 курсу
групи KorL1-M20
спеціальності 016 Спеціальна освіта
за освітньою програмою
Спеціальна освіта (Логопедія).
Конончук Вікторія Миколаївна

Керівник:
Сімко Алла Володимирівна,
кандидат психологічних наук, старший
викладач кафедри логопедії та
спеціальних методик

Рецензент:
Чопік Олена Василівна, кандидат
педагогічних наук, доцент

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ ПСИХОМОТОРИКИ ДІТЕЙ З ТЯЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	9
1.1. Особливості психомоторної активності дітей з тяжкими порушеннями мовлення.....	9
1.2. Обґрунтування інноваційної порівнево збалансованої методики інтенсифікації психомоторики дітей з тяжкими порушеннями мовлення старшого дошкільного віку.....	26
Висновки до 1 розділу.....	39
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНІ РЕЗУЛЬТАТИ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ ПСИХОМОТОРИКИ ДІТЕЙ З ТЯЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ	41
2.1. Особливості застосування порівнево збалансованої методики інтенсифікації психомоторики дітей з тяжкими порушеннями мовлення старшого дошкільного віку.....	41
2.2. Застосування порівнево неструктурованих фізичних вправ для інтенсифікації психомоторного розвитку дітей з тяжкими порушеннями мовлення дошкільного віку.....	57
Висновки до 2 розділу.....	71
РОЗДІЛ 3. ПОРІВНЯННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ ПСИХОМОТОРИКИ ДІТЕЙ З ТЯЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ ЗА ДОПОМОГОЮ ТИПОВОЇ ТА ПОРІВНЕВО СТРУКТУРОВАНОЇ МЕТОДИКИ	73

3.1. Перевірка ефективності експериментальної методики інтенсифікації психомоторики дітей з тяжкими порушеннями мовлення дошкільного віку в різних видах діяльності та природних діях.....	73
3.2. Перевірка ефективності експериментальної методики інтенсифікації психомоторики дітей з тяжкими порушеннями мовлення дошкільного віку на різних рівнях побудови рухів.....	80
Висновки до 3 розділу.....	89
ВИСНОВКИ.....	91
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	93
ДОДАТКИ.....	99
Додаток А.....	99
Додаток Б.....	102
Додаток В.....	105
Додаток Д.....	107

ВСТУП

Актуальність теми. Сьогодні в Україні інтерес науковців до проблем порушень мовлення зростає, адже діти з вадами мовленнєвого розвитку складають одну з найчисельніших категорій. Психофізіологічні особливості дітей з тяжкими порушеннями мовлення (далі ТПМ) досить складні, і організація з цими дошкільниками навчально-виховної та корекційно-розвивальної роботи має свою специфіку.

Проблему інтенсифікації мовлення у сучасній науковій літературі досліджували: О. Белова, Л. Бартенева, Н. Гаврилова, Є. Вінарська, Т. Власова, І. Власенко, Л. Волкова, Р. Левіна, Л. Лісова, І. Марченко, О. Мілевська, О. Ревуцька, Є. Соботович, В. Тарасун, О. Ткач, М. Шеремет та ін.

Дослідженнями психічного розвитку дітей в галузі інтенсифікаційної освіти займалися В. Бондар, О. Гопіченко, І. Єременко, А. Капустін, А. Катаєва, Н. Коломенський, В. Липа, М. Матвєєва, С. Миронова, В. Синьов, А. Сімко, Л. Смірнова, О. Стребелева, В. Тищенко, В. Турчинська, О. Хохліна, Д. Шульженко та інші.

Тяжкі порушення мовленнєвого розвитку негативного впливають на формування особистості дитини, що позначається на процесах її соціальної адаптації. Причини цього різноманітні: порушення усного мовлення і психомоторні порушення, які безпосередньо та опосередковано пов'язані з мовленням (порушення кіркової нейродинаміки і ослаблення тонких диференціацій в мовно-руховому аналізаторі, дискоординаність, нечіткість у роботі рухомих органів артикуляції: язика, губ, нижньої щелепи, м'якого піднебіння; порушення тонкої довільної моторики пальців рук, розлади вегетативної нервової системи).

Порушення мовленнєвої та пізнавальної діяльності дитини змінюють її психомоторні можливості, а порушення моторних зон кори головного мозку призводять до змін психіки. Саме цей закономірний взаємозв'язок між

психікою і моторикою дозволяє шляхом оптимізації фізичної активності дітей з ТПМ здійснювати Інтенсифікацію їх пізнавальної активності та психомоторних можливостей на різних рівнях побудови рухів.

Однак проблема інтенсифікації психомоторики дітей з ТПМ дошкільного віку на різних рівнях побудови рухів ще не була предметом окремого наукового психолого-педагогічного дослідження і належно не висвітлена у науковій літературі.

Актуальність і недостатня розробленість означеної проблеми зумовили вибір теми дипломного дослідження «Інтенсифікація психомоторного розвитку у дітей дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення».

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та емпірично виявити ефективність корекційного впливу різноманітних фізичних вправ, для яких провідними є різні рівні побудови рухів, на психомоторику дітей з тяжкими порушеннями мовлення дошкільного віку.

Відповідно до мети визначені **завдання дослідження**:

1. Здійснити теоретичний аналіз наукових досліджень щодо проблеми інтенсифікації психомоторики дітей з ТПМ дошкільного віку.

2. Розробити методику інтенсифікації психомоторики дітей з ТПМ старшого дошкільного віку зі збалансованими впливами на різні рівні побудови рухів.

3. Емпірично перевірити та обґрунтувати можливість застосування порівнево збалансованої методики інтенсифікації психомоторики дітей з ТПМ старшого дошкільного віку.

Об'єкт дослідження – психомоторні можливості дітей з тяжкими порушеннями мовлення дошкільного віку.

Предмет дослідження – інтенсифікація психомоторики дітей з ТПМ за допомогою фізичних вправ, для яких провідними є різні рівні побудови рухів.

Методологічною основою дослідження стали теорія рівнів побудови рухів (М. Бернштейн); положення про системну динамічну організацію

діяльності кори головного мозку (О. Лурія, Є. Симерницька, Л. Цветкова); взаємозв'язок між процесом навчання і психічним розвитком (Л. Виготський, В. Давидов, І. Єременко, Г. Костюк, В. Синьов, Є. Соботович, М. Ярмаченко); розвиток особистості та її формування в процесі діяльності (Б. Ананьєв, В. Бондар, І. Бех, Л. Виготський, О. Киричук, Г. Костюк, С. Максименко); теоретико-методологічні положення організації навчання з особами, які мають порушення мовного розвитку (Л. Волкова, Н. Гаврилова, Р. Левіна, М. Малофєєв, О. Мілевська, Є. Соботович, В. Синьов, В. Тарасун, В. Турчинська, М. Шеремет); вчення про функціональні системи та їх пластичність, різні рівні організації діяльності, поетапне формування розумових дій, функціональну структуру усвідомленого регулювання діяльності (П. Анохін, Е. Асратян, М. Бернштейн, П. Гальперін, О. Конопкін, О. Леонтєв); сучасні положення інтенсифікаційної педагогіки та спеціальної психології (І. Єременко, М. Ярмаченко, В. Бондар, Т. Сак, В. Синьов, А. Сімко, Є. Соботович, В. Тарасун, Л. Фомічова, А. Шевцов, М. Шеремет).

Методи дослідження. Для досягнення мети застосовувались загальнонаукові методи теоретичного та емпіричного дослідження:

- *теоретичні*: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення наукової літератури з досліджуваної проблеми, метод моделювання та ін.;
- *емпіричні*: формувальний експеримент з метою з'ясування особливостей інтенсифікації психомоторики дітей з ТПМ; метод визначення особливостей психомоторики дітей у природних діях; тестові методики дослідження особливостей психомоторики дітей з ТПМ у тривалості дотримання рівноваги (за М. Вайзманом), точності відтворення ходьби на задану відстань (за В. Клименком), точності стрибка у довжину з місця на задану орієнтиром відстань (за А. Шинкарюком), швидкості виконання операцій «монтаж» і «демонтаж» (за А. Криловим, Л. Головей, Н. Розе, модифікація); метод експертної оцінки психомоторики дітей з ТПМ в ігровій, трудовій, конструювальній, образотворчій і мовленнєвій діяльностях;

- *статистичні методи опрацювання експериментальних результатів*: середнє арифметичне (M), стандартна помилка середнього (m), стандартне відхилення (δ), t-критерій Стьюдента.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

- *уперше* розроблено та апробовано порівнево збалансовану методику інтенсифікації психомоторики дітей з ТПМ старшого дошкільного віку;
- *удосконалено* теоретичні та емпіричні підходи до визначення психомоторики суб'єкта активності на різних рівнях побудови рухів;

Практичне значення одержаних результатів. Розроблена методика інтенсифікаційних впливів на психомоторику дітей з ТПМ на різних рівнях побудови рухів.

База дослідження: Дослідження проводилося протягом 2020-2021 навчального року у закладі дошкільної освіти м. Рівне №56 «Здоров'ячок», який налічує три логопедичні групи.

Апробація результатів дослідження. Основні положення роботи обговорювалися та отримали схвалення на *VII Міжнародній науково-практичній конференції* «Актуальні проблеми експериментальної психології: досвід та перспективи (на пошану професора Шинкарюка А.І.)» (Кам'янець-Подільський, 26 жовтня 2021 р.), *VII Міжнародній науково-практичній конференції* «Актуальні проблеми сучасної психології: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень молодих науковців» (Кам'янець-Подільський, 17 листопада 2021 р.).

Публікації. Основні результати дослідження висвітлені у тезах:

- 1) А.В. Сімко, В.М. Конончук Особливості психомоторної активності дітей з тяжкими порушеннями мовлення : Матеріали VII Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми експериментальної психології: досвід та перспективи (на пошану професора Шинкарюка А.І.)», Кам'янець-Подільський, 26 жовтня 2021 р. / за ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський : ФОП Гордукова І.Є., 2021. С. 115–118;

2) А.В. Сімко, В.М. Конончук Теоретико методологічні засади інтенсифікації психомоторики дітей з тяжкими порушеннями мовлення старшого дошкільного віку: Матеріали VII Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми сучасної психології: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень молодих науковців», Кам'янець-Подільський, 17 листопада 2021 р. / за ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський : ФОП Гордукова І.Є., 2021.

Структура роботи. Дипломна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Повний обсяг роботи складає 110 сторінок.

ВИСНОВКИ

1. Центральною ланкою патології психомоторного розвитку дітей з ТПМ дошкільного віку є їх знижена спроможність до перебудови засвоєних рухів і дій, що зумовлюється порушенням відчуттів, орієнтувально-дослідницьких можливостей. Відповідно інтенсифікація психомоторного розвитку дітей з ТПМ має бути спрямована на збільшення спроможності диференціювати рухові відчуття на основі збережених мозкових структур.

2. Патологія психомоторного розвитку дітей з тяжкими порушеннями мовлення настільки різноманітна, що її складно класифікувати. Складно в індивідуально-своєрідних «мозаїках» ушкоджень центральної нервової системи віднайти системоутворювальні чинники. Найбільш обґрунтованою, на нашу думку, є класифікація і інтенсифікація психомоторного розвитку відповідно до рівнів побудови рухів.

3. Психолого-педагогічними засадами розробки порівнево збалансованої інтенсифікаційної методики є положення наукових концепцій М. Бернштейна про організм як активну цілеспрямовану систему, неможливість абсолютно точно повторити свої рухи, неоднозначність між м'язовими імпульсами та результатами рухів, необхідність прямого і зворотного зв'язку та корекцій для керування рухами, про рівні побудови рухів.

4. Науковими засадами для розробки порівнево збалансованої методики інтенсифікації психомоторики є також положення О. Запорожця про те, що в основі розвитку психічних пізнавальних процесів дітей є практичні дії, психіка може досліджуватись як орієнтувально-дослідницька діяльність, в онтогенезі розвитку довільних рухів і дій формується особистість.

5. Застосування методики інтенсифікації психомоторики, яка побудована так, що включає в себе різні дії, провідними для яких є різні рівні побудови рухів приблизно в однаковому обсязі, а їх виконання

передбачає доцільні зміни кінематичних та динамічних характеристик, дозволяє оптимізувати психомоторну активність і покращити психомоторний розвиток дітей з ТПМ дошкільного віку. Зазначені умови сприяють залученню до реалізації рухової функції індивідуально збереженого мовленнєвого і психофізичного здоров'я дітей.

6. Фізичні навантаження із застосуванням фізичних вправ безвідносно до їх провідних рівнів також є для дітей з ТПМ своєрідними тренуваннями, в яких поступово розвиваються психомоторні якості, удосконалюються координаційні механізми психомоторики, віднаходяться їх компенсаторні шляхи. Проте цей шлях інтенсифікації психомоторики менш ефективний, ніж за умов застосування порівнево збалансованої методики.

7. Основними загальними завданнями фізичного виховання дітей з ТПМ, які також розв'язуються у процесі інтенсифікації психомоторики, є:

- а) зміцнення здоров'я і загартовування організму;
- б) правильний фізичний розвиток і удосконалення фізичних здібностей;
- в) формування рухових умінь і навичок;
- г) ознайомлення з основами особистої гігієни;
- д) формування головних вольових і моральних рис.

8. Система заходів, які використовуються для інтенсифікації психомоторики дітей з ТПМ дошкільного віку, має бути спрямована на відновлення або компенсацію їхнього психомоторного розвитку, мовленнєвих та інтелектуальних здібностей, покращення функціонального стану організму, розвиток необхідної психоемоційної стійкості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1.Абрамова Г. С. Введение в практическую психологию / Г. С. Абрамова. – Екатеринбург: «Деловая книга», Москва: издательский центр «ACADEMIA», 1995. – 224 с.
- 2.Абульханова-Славская К. А. Типология активности личности / К. А. Абульханова-Славская // Психологический журнал. – 1985. – Т. 6, № 5. – С. 3-18.
- 3.Аптер М. Дж. Теория реверсивности и человеческой активности / М. Дж. Аптер // Вопросы психологии. – 1987. – № 1. – С. 162-169.
- 4.Аркин Е. А. Ребенок в дошкольные годы (в двух частях) / Е. А. Аркин / под ред. А. В. Запорожца и В. В. Давыдова. – М. : Просвещение, 1968. – 445 с.
- 5.Асмолов А. Г. Деятельность и установка / А. Г. Асмолов. – М. : Изд.-во Моск. ун-та, 1979. – 150 с.
- 6.Бадалян Л. О. Невропатология: учебник для студентов дефектологических факультетов высших педагогических заведений / Л. О. Бадалян. – М. : Академия, 2000. – 380 с.
- 7.Балл Г. А. Нормы деятельности и творческая активность личности / Г. А. Балл // Вопросы психологии. – 1990. – № 6. – С. 25-34.
- 8.Бернштейн Н. А. О построении движений / Н. А. Бернштейн. – М. : Медгиз, 1947. – 255 с.
- 9.Бернштейн Н.А. Очерки по физиологии движений и физиологии активности / Н. А. Бернштейн. – М. : Медицина, 1966. – 349 с.
10. Бернштейн Н. А. Физиология движений и активность / Н. А. Бернштейн; под. ред. О. Г. Газенко. – М. : Наука, 1990. – 495 с.
11. Бернштейн Н. А. О ловкости и ее развитии / Н. А. Бернштейн. – М. : Физкультура и спорт, 1991. – 288 с.
12. Бех І. Д. Теоретичні засади навчання і розвитку аномальних дітей / І. Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 1995. – № 4. – С. 147-155.

13. Брушлинский А.В. Проблемы психологии субъекта / А. В. Брушлинский. – М. : Ин-т психологии РАО, 1994. – 109 с.
14. Вайзман Н. П. Психомоторика детей олигофренов / Н. П. Вайзман. – М. : Педагогика, 1976. – 104 с.
15. Валлон А. Психическое развитие ребенка / А. Валлон; пер с фр. – М. : Просвещение, 1967. – 196 с.
16. Венгер Л. А. О формировании познавательных способностей в процессе обучения дошкольников / Л. А. Венгер // Хрестоматия по возрастной и педагогической психологии. Работы советских психологов периода 1946-1980 гг. / под. ред. И .И. Ильева, В. Я. Ляудис. – М. : Издательство Московского университета, 1981. – С. 179-182.
17. Висоцька А. М. Підвищення рівня підготовленості випускників допоміжної школи до виробничої адаптації / А. М. Висоцька // Педагогіка і психологія. – 1995. – № 4. – С. 155-162.
18. Гончаров В. И. Исследование двигательной памяти / В. И. Гончаров // Вопросы психологии. – 1991. – №3. – С. 75-79.
19. Гуровец Г. В. Методика реабилитации психомоторных нарушений в умственно отсталых школьников на занятиях ЛФК / Г. В. Гуровец, Д. С. Гуровец // Дефектология. – 1999. – № 1. – С. 31-36.
20. Дети с задержкой психического развития / Под. ред. Т. А. Власовой, В. И. Лубовского, Н. А. Ципиной. – М. : Педагогика, 1984. – 256 с.
21. Завалова Н. Д. Образ в системе психической регуляции деятельности / Н. Д. Завалова, Б. Ф. Ломов, В. А. Пономаренко. – М. : Наука, 1986. – 174 с.
22. Загальна психологія: навч. посібник / О. Скрипченко, Л. Долинська, З. Огороднійчук та ін. – К. : А.П.Н., 2001. – 464 с.
23. Загальна психологія: підруч. для студентів вищ. навч. закладів / С. Д. Максименко, В. О.Зайчук, В. В. Клименко, В. О.Соловієнко / За заг. ред. акад. С. Д. Максименка. – К. : Форум, 2000. – 543 с.

24. Запорожець А. В. Развитие произвольных движений / А. В. Запорожец. – М. : Издательство АПН РСФСР, 1960. – 428 с.
25. Іщенко О. В. Комплексна реабілітація неповносправних з ушкодженням опорно-рухового апарату: специфіка, засоби, методи й ефективність реабілітації / О. В. Іщенко // Психологія. Збірник наукових праць. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, Випуск 17, 2002. – С. 213-217.
26. Козленко М. О. Розвиток моторики в учнів допоміжної школи / М. О. Козленко // Початкова школа. – 1987. – № 12. – С. 57-60.
27. Козленко М. О. Розвиток пізнавальної самостійності учнів допоміжної школи в процесі навчання рухових дій / М. О. Козленко // Дефектологія. – 1996. – № 2. – С. 5-7.
28. Кольцова М. М. Двигательная активность и развитие функций мозга ребенка / М. М. Кольцова. – М. : Педагогика, 1973. – 143 с.
29. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г. С. Костюк. – К. : Радянська школа, 1989. – 608 с.
30. Кроткова О. А. Проявление функциональной асимметрии мозга в некоторых параметрах движений / О. А. Кроткова, В. Л. Найдин, О. О. Аксакова // Психологический журнал. – 1991. – Т. 12, № 4. – С. 94-99.
31. Крупнов А.И. Психологические проблемы исследования активности человека / А. И. Крупнов // Вопросы психологии. – 1984. – № 3. – С. 25-33.
32. Кузнецов А. Психомоторика – важлива передумова адаптації першокласника до навчання / А. Кузнецов // Дефектологія. – 1999. – № 1. – С. 42-45.
33. Леонтьев А. Н. Проблемы развития психики / А. Н. Леонтьев. – М. : Издательство АПН РСФСР, 1959. – 573 с.
34. Леонтьев А.Н. Психический образ и модель в свете ленинской теории отражения / А. Н. Леонтьев // Вопросы психологии. – 1970. – № 2. – С. 34-45.
35. Лубовский В.И. Развитие словесной регуляции действий у детей (в норме и патологии) / В. И. Лубовский. – М. : Педагогика, 1978. – 224 с.

36. Лурия А. Р. О регулирующей роли речи в формировании произвольных движений / А. Р. Лурия // Журнал высшей нервной деятельности. – 1956. – Т. VI. – Вып. 5. – С. 645-662.

37. Максименко С. Д. Психологія в соціальній та педагогічній практиці: Методологія, методи, програми, процедури / С. Д. Максименко. – К. : Наук. думка, 1998. – 226 с.

38. Малхазов О. Р. Психологія та психофізіологія управління руховою діяльністю : монографія / О. Р. Малхазов. – К. : Євролінія, 2002. – 320 с.

39. Мирский С. Л. Изучение трудовых возможностей учащихся вспомогательной школы / С. Л. Мирский // Дефектология. – 1997. – № 4. – С. 10-19.

40. Мирский С. Л. Развивающее обучение – главное условие подготовки учащихся вспомогательной школы к труду / С. Л. Мирский // Дефектология. – 1999. – № 1. – С. 25-30.

41. Озеров В. П. Психомоторные способности человека / В. П. Озеров. – Дубна : Феникс + , 2002. – 320 с.

42. Осницкий А. К. Проблемы исследования субъектной активности / А. К. Осницкий // Вопросы психологии. – 1996. – № 1. – С. 5-19

43. Петровский А. В. Основы теоретической психологии / А. В. Петровский, М. Г. Ярошевский. – М. : ИНФРА-М, 1999. – 528 с.

44. Пинский В. И. Формирование двигательных навыков учащихся вспомогательной школы / В. И. Пинский. – М. : Педагогика, 1977. – 62 с.

45. Проколиенко Л. Н. Проблема активности развивающейся личности в исследованиях Г. С. Костюка / Л. Н. Проколиенко // Вопросы психологии. – 1985. – № 1. – С. 126-132.

46. Роговик Л. Шляхи індивідуалізації навчання через психомоторику // Л. Роговик / Початкова школа. – 1998. – № 3. – С. 7-10.

47. Ротенберг В. С. Поисковая активность и адаптация / В. С. Ротенберг, В. Б. Аршавский. – М. : Наука, 1984. – 192 с.

48. Рубинштейн С. Я. Психология умственно отсталого школьника. – 2-

е изд., перераб. и доп. / С. Я. Рубенштейн. – М.: Просвещение, 1970 – 192 с.

49. Самыличев А. С. Физическое развитие учащихся вспомогательной школы / А. С. Самыличев // Дефектология. – 1994. – №1. – С. 26-29.

50. Смирнов С. Д. Психология образа: Проблема активности психического отражения / С. Д. Смирнов. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1985. – 231 с.

51. Советов А. Н. Восстановительные и компенсаторные процессы в центральной нервной системе / А. Н. Советов. – М. : Медицина, 1988. – 144 с.

52. Сухарева Г. Е. Клинические лекции по психиатрии детского возраста (клиника олигофрении) / Г. Е. Сухарев. – М. : Медицина, 1965. – 332 с.

53. Татенко В. А. Субъект психологической активности: поиск новой парадигмы / В. А. Татенко // Психологический журнал. – 1995. – Т. 16, № 3. – С. 23-34.

54. Теплицкая Е. И. Психомоторная активность при нарушении психики / Е. И. Теплицкая. – К. : Здоров'я, 1982. – 176 с.

55. Узнадзе Д. Н. Психологические исследования / Д. Н. Узнадзе. – М. : Наука, 1966. – 451 с.

56. Уфимцева Л. П. Расширение общей двигательной и зрительно-пространственной активности на уроке и ее роль в коррекции психофизического развития учащихся вспомогательной школы / Л. П. Уфимцева // Дефектология. – 1996. – № 6. – С. 41-44.

57. Уфимцева Л. П. Некоторые подходы к преодолению сенсомоторных затруднений при обучении письму и чтению учащихся вспомогательной школы / Л. П. Уфимцева // Дефектология. – 1999. – № 1. – С. 36-40.

58. Фейгенберг И. М. Вероятностное прогнозирование и преднастройка к движениям / И. М. Фейгенберг, В. А. Иванников. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1978. – 112 с.

59. Хайкин В. Л. Активность (характеристики и развитие) /

В. Л. Хайкин. – М. : Моск. психол.-соц. ин-тут; Воронеж: Изд-во НПО «МОДЭК», 2000. – 448 с.

60. Хохліна О. Психолого-педагогічні умови забезпечення інтенсифікаційної спрямованості трудового навчання учнів з вадами розумового розвитку (результати теоретико-експериментального дослідження) / О. Хохліна // Дефектологія. – 2000. – № 3. – С. 26-32.

61. Цигульська Т. Ф. Загальна та прикладна психологія: курс лекцій / Т. Ф. Цигульська. – К. : Наукова думка, 2000. – 190 с.

62. Чуприкова Н. И. Слово как фактор управления в высшей нервной деятельности человека / Н. И. Чуприкова. –М. : Просвещение, 1967. – 327 с.